

Česká veřejnost 1993 o Chartě 77

Zpráva o poštovní anketě

EVA STEHLÍKOVÁ*

Institut sociologických studií FSV UK, Praha

The Czech Public (1993) on Charter 77

Results of the Postal Survey

Abstract: The report summarizes the results of the mailed survey whose focus was to map the opinions of the Czech public on the Charter 77 movement. This survey was the first (and perhaps the last) attempt to capture the Czech public's response to the unique phenomenon which Charter 77 undoubtedly was. The results of this survey reveal predominantly the opinions of sympathetic respondents (the questionnaire was mostly answered by such people, while people antipathetic to Charter 77 only seldom reacted to the mailed questionnaire), evidenced the fragmentary manner in which Czech people have been informed about Charter 77, and how this lack of information influences their opinions and evaluations. Even if it was not a representative survey, its aim - to capture, at least partially, the array of opinions relating to the issue - was achieved. The tested hypotheses were confirmed particularly in the oldest age group where, in comparison to all younger age groups, people are better informed and more distinctive in their opinions.

Sociologický časopis, 1994, Vol. 30 (No. 1: 81-90)

1. Úvodem

Námět na výzkum k ohlasu Charty 77 v české veřejnosti předložili na přelomu let 1992 a 1993 pracovníci Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, kteří zpracovávají historickou dokumentaci s hnutím Charty související. Při své práci si stále více uvědomovali, jak postrádají jednu ze základních orientačních informací: jaký měla Charta ohlas mezi lidmi - v době svého vzniku i později během svého působení.

Pracovníci skupiny pro biografický výzkum Ústavu sociálně politických věd FSV UK (už znovu bývalého) měli rovněž důvod se na výzkumu podílet: v roce 1992 a v první polovině roku 1993 pracovali na výzkumném úkolu „Osobnosti a společenství Charty 77“. Jeho garantem byla Zuzana Sloupová, která shromáždila cenný empirický materiál - nahrávky vyprávěných životních příběhů několika signatářů Charty 77, zpracovala i jejich textovou podobu a spolu s Květou Jechovou začaly s analýzou a interpretací textů i nahrávek.

Ve vyprávění signatářů zazněly nejednou pasáže vztahující se k dlouhodobému pocitu nedostatku zpětné vazby mezi společenstvím Charty 77 a „zbytkem společnosti“: „... přesto se samozřejmě našli lidi, který našli odvahu a přišli za náma ... spíš ty starší, co měli už něco za sebou ... a říkali, jak je možný, že nemůžu najít práci, když ... leckdo prostě dělat nechce, a oni že to znají z padesátých let, každý měl nějakou tu svojí křivdu, kdežto ... třicátníci, ty se nás dost báli. Ti měli děti v první, druhý třídě a báli se, aby se

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Eva Stehlíková, Brtilova 717, 149 00 Praha 4.

jim dostaly na vysoký ... naše generace, ta se nás vysloveně bála, vysloveně... Byla to taková malá vnitřní emigrace ... furt jsme měli trochu snahu zapadnout do tý vsi, a myslím si, že to v podstatě nebylo možný. Až dneska mi to dochází, že i děti byly jiný... Já jsem se moc snažila tam zapadnout a myslím si, že když se vás někdo bojí, že to není přirozený ... v Praze to bylo úplně jinak. Tam měl člověk okruh svých přátel, s těma se stýkal a na ostatní se moh vykašlat... Kdežto ... na tý vsi to bylo furt. Furt se strašně báli a furt jsme tam byli nebezpečný..." (Z vyprávění jedné ze signatářek dokumentu Charty 77).

I pro signatáře mohla být informace o ohlasu na činnost společenství Charty - jiná než čerpající z jejich vlastní zkušenosti - zajímavá. Příležitost získat ji nabídlo rozhodnutí mluvčích ukončit činnost Charty 77 a pozornost, kterou tomu věnovala masmédiá. Jisté reminiscence veřejnosti mohly být evokovány a stálo za pokus je zachytit výzkumem. Realizovat jej umožnila až Československá nadace Charty 77 - tím, že celý nevelký projekt výzkumu finančně zajistila.¹

Od prvních pokusů formulovat výzkumný záměr bylo zřejmé, že půjde o anonymní dotazníkové šetření. Finanční nároky byly rozhodující: poštovní anketa byla nejméně nákladným řešením. Abychom její nevýhody alespoň zčásti kompenzovali, zadali jsme několik otázek (v anketě také použitých) IVVM. Tam zařadili tři z nich do svého březnového kontinuálu 1993. Výsledky jejich šetření jsme využili pro orientační srovnání s výsledky z poštovní ankety.

Nebylo pochyb o tom, že názory na činnost a působení Charty dozraly v průběhu let mnohých proměn a peripetií. Vedle východisek, zformulovaných historiky,² nebyli zúčastnění sociologové (na přípravě šetření se podílel také J. Kapr) nakloněni tomu charakterizovat současnost české společnosti právě pouze krizí politických hodnot. Žijeme přece také po dlouhé době socialistické stagnace ve společnosti otvírajících se perspektiv a příležitostí, jež absorbují obrovské množství energie lidí, kteří se rozhodli jich využít a ověřit tak své schopnosti a síly na cestě za společenským vzestupem, bohatstvím, úspěchem...

Pokládali jsme za nesporné, že procesy zvýznamnění a redefinice (zkušenosti jen vzácně a dávno podložených) představ o hodnotách, jako jsou právní stát, demokracie,

¹) Těm, které neuspokojí tento text, je celá zpráva k dispozici v ISS FSV UK a je uložena rovněž v Československé nadaci Charty, kam byla předána v říjnu 1993.

²) Historikové formulovali svá východiska s vědomím, že postoje české veřejnosti podléhají v posledních letech rychlým změnám v závislosti na proměňující se situaci (politické, hospodářské, informační)... Jak dokládají údaje z výzkumů IVVM z let 1990-92, snižuje se soustavně ve veřejnosti význam hodnot, jako jsou informovanost, rozvoj demokracie a osobní angažovanost občanů. Z toho bylo možné odvodit, že bude klesat také ocenění významu Charty, jejího boje proti potlačování lidských práv a jejich zásluh o otevření cesty k demokratickému rozvoji společnosti. Proto při zpracování dat z jara 1993 je nezbytné mít na paměti, že jde o výpověď o společnosti, která prochází krizí politických hodnot. Z kontinuálních šetření IVVM, zaměřených na výzkum hodnotových orientací navíc vyplývá, že proces politické dezaktivace po třech letech revolučních změn, vyvolaný znechucením z „partajnictví“, z nedůvěry vůči zastupitelským sborům i poklesem životní úrovně části obyvatel, se projevuje víc rezignací než kritikou. Kritické postoje vůči nedostatkům současné politické a hospodářské situace jen vzácně míří k příčinám. Chatrné vědomosti o počtu signatářů Charty 77 a o jejich vlivu na současný politický vývoj mohou např. výhrady vůči politice vlády spojit i s odmítnutím Charty, negativním hodnocením politického působení chartistů a podobně (Květa Jechová).

občanská společnost, lidská práva (tj. těch, které byly v úsilí Charty 77 hodnotami dominujícími a cílovými) bude v české společnosti ještě pokračovat a jeho peripetie mohou čas od času nabývat i podoby krizí. Jak dalece byla krize politických hodnot akutní právě v době konání výzkumu, to je téma k diskusi. My jsme předpokládali, že ti, kteří jsou právě soustředěni na naplňování svých osobních ambicí, zareagují málo ochotně na „obtěžování výzkumem“. Pokud ano, pak spíš, aby význam hnutí Charty 77 pozitivně ocenili, než aby uplatnili svůj kritický názor - data to potvrdila - podle mého názoru přesvědčivěji než východiska historiků.

2. Návratnost dotazníků

Jak už bylo řečeno, příliš živý ohlas na výzkum k hnutí Charty 77 jsme neočekávali a poštovní anketa i z toho důvodu byla riziková: návratnost dotazníků mohla být nepatrná a omezit informační hodnotu výzkumu jen na potvrzení této vstupní hypotézy (to bylo důvodem, proč jsme obeslali více než 5 000 adresátů). Ale získali jsme takový počet vyplněných dotazníků, že statistické zpracování dat mělo smysl, návratnost dotazníků byla 13 % (aniž jsme, zejména z finančních důvodů, mohli respondenty upomínat). Ohlas na výzkum tak mírně předčil naše očekávání.

Kdo zaslal vyplněné dotazníky? Poněkud více mužů (ohlas na anketu ale nebyl v mužské části populace výrazně živější než v ženské). Generačně se návratnost dotazníků lišila podstatně víc: vyplnění a odeslání dotazníku věnovaly nejmenší pozornost střední věkové skupiny, nejmladší generace (narození v šedesátých letech a později) odpovídaly na dotazník ochotněji podobně jako lidé narození před rokem 1950. Věděli jsme, že u poštovních ankety tomu tak bývá, a i proto jsme v původním adresáři dostatečně střední generaci „přetížili“.

Nelze ovšem jednoznačně rozhodnout, zda diferencovanou návratnost dotazníků v závislosti na věku lze interpretovat jen jako „normální“ důsledek zvolené techniky sběru dat nebo zda hrálo svoji roli i vlastní „téma“ výzkumu. Mohlo k tomu dojít prostě tím, že důchodci a studenti mají více času než lidé na vrcholu své ekonomické aktivity, i tím, že oslovení a žádost o vyjádření názorů na věci veřejné má pro tyto dvě skupiny jiný význam než pro ekonomicky aktivní: méně často se přímo účastní veřejného života, i když z různých důvodů.

Názorová polarizace souboru naznačuje i jiné vysvětlení. Generace starších lidí, kteří byli v roce 1968 na prahu dospělosti nebo už dospělí, vnímaly prohlášení Charty v roce 1977 v jiném kontextu než lidé mladší - i jako ozvěnu očekávání, zklamání po srpnu 1968. V současnosti, spolu s příslušníky nejmladší generace (často možná svými dětmi), vnímají Chartu a její představitele jako hlavní aktéry a politické vítěze v boji o změnu režimu po listopadových událostech 1989. Důvody ambivalence středních generací ve vztahu k Chartě mohou být kombinací jejich aktuálního pracovního vytížení s věkovým rozpětím, ve kterém se odehrávaly už zmíněné historické události. V roce 1968 byli tito lidé ještě dětmi nebo velmi mladí a zřejmě i v důsledku toho je pak Charta 77 v době svého vzniku oslovila jen výjimečně - „normalizace“ pro ně byla „normalitou“ - nic jiného vlastně nepoznali [srv. Alan 1990]. I politický převrat v roce 1989 má pro ně jiný význam - vnímají i hodnotí ho mnohem víc skrze proměnu vlastní osobní, případně rodinné perspektivy: zejména jim, lidem v plné síle, otevřel šance na úspěch i vzestup v profesi, otevřel perspektivu stát se majetným, nabídl politickou kariéru... (Ostatně, nebyla to zejména generace rodičů dnešních třicátníků a čtyřicátníků,

která se chopila svých příležitostí po roce 1948?) Není čas ani důvod zabývat se tím, kdo, kdy a jak se o to zasloužil, když lidé získají pocit „svých věcí ve vlastních rukou“.

Očekávali jsme, že lidé s vyšším (zejména vysokoškolským) vzděláním a Pražané budou mít o Chartě a jejich signatářích více informací než ostatní a v důsledku toho budou dotazník zodpovídat ochotněji. Nepotvrdilo se, velikost bydliště dotázaných totiž návratnost dotazníků vůbec neovlivnila.

Vzdělanostní struktura souboru respondentů je v porovnání s toutéž strukturou české populace mírně zkreslená, ale na posun ve věkové struktuře souboru se to váže jinak, než lze předpokládat. Vysokoškolsky vzdělání jsou zastoupeni méně a lidé se základním vzděláním více, než odpovídá jejich zastoupení v dospělé populaci, ale vyšší návratnost dotazníků od nejstarších lidí a od lidí se základním vzděláním neznamená, že jde o tytéž respondenty. Ukazuje to tabulka 1, kombinující vzdělanostní úroveň respondentů s jejich věkem: mezi nejstaršími jsou vysokoškolsky vzdělání zastoupeni relativně nejčastěji. Naopak ti, kteří nedosáhli vyššího vzdělání než základního, jsou kumulováni mezi narozenými v letech 1941-60. Ze střední generace tak odpovídali na dotazník ochotněji ti, jejichž možnosti a perspektivy jsou z nějakých důvodů omezeny, například i v důsledku nedostatečné kvalifikace. Mohli být k vyplňování dotazníku motivováni více než jiní i potřebou vyjádřit své názory, případně svou nespokojenost, k čemuž zřejmě jinak obtížně nacházejí „veřejný prostor“.

Tabulka 1.

vzdělání	narození					
	do 1940	1941-50	1951-60	1961-70	později	
základní	22	21	47	18	3	111
	19,8	18,9	42,3	16,2	2,7	16,7
	17,1	20,0	20,5	12,1	5,7	
	0,1	1,0	1,9	-1,7	-2,2	
vyučen	51	40	106	65	23	285
	17,9	14,0	37,2	22,8	8,1	42,9
	39,5	38,1	46,3	43,6	43,4	
	-0,8	-1,1	1,3	0,2	0,1	
středoškolské s maturitou	44	37	66	56	26	229
	19,2	16,2	28,8	24,5	11,4	34,4
	34,1	35,2	28,8	37,6	49,1	
	-0,1	0,2	-2,2	0,9	2,3	
vysokoškolské	12	7	10	10	1	40
	30,0	17,5	25,0	25,0	2,5	6,0
	9,3	6,7	4,4	6,7	1,9	
	1,7	0,3	-1,3	0,4	-1,3	
celkem	129	105	229	149	53	665
	19,4	15,8	34,4	22,4	8,0	100,0

V souboru se objevili i signatáři Charty: mezi necelými sedmi sty vrácených dotazníků bylo 20 vyplněno signatáři, tj. více než 3 % ze zodpovězených dotazníků, což nelze vysvětlit jinak (nechceme-li respondenty podezřívát z vědomě nepravdivé odpovědi), než jako vzácnou shodu okolností, protože takové zastoupení signatáři Charty 77 v české společnosti nikdy neměli.

Motivem „samovýběru“ respondentů byl jejich - častěji pozitivně než negativně - vyhraněný vztah k hnutí Charty 77. Dokumentuje to porovnání výsledků z kontinuálního šetření IVVM v březnu 1993 s výsledky, které jsme my získali o něco později. Dvě ze tří otázek, které zařadil IVVM do svého dotazníku, měly identické znění jako v poštovní anketě:

a) Považoval/a jste před listopadem 1989 Chartu 77 za skupinu lidí (vyberte jen jednu z variant odpovědí, která se nejvíce blíží Vašemu názoru):

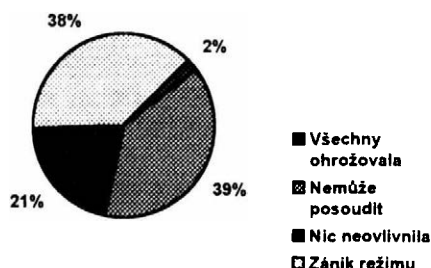
- která připravovala zánik komunistického režimu
- která svou činností nic neovlivnila, režim by se zhroutil stejně
- která svou činností vlastně všechny ohrožovala
- o její činnosti jsem věděl tak málo, že to nemohu posoudit

b) V nedávné době se skupina mluvčích rozhodla činnost Charty 77 ukončit. Část chartistů je přesvědčena, že její činnost je nadále potřebná a rozhodli se pokračovat v práci. Co si o tom myslíte Vy? (vyberte pouze jednu variantu):

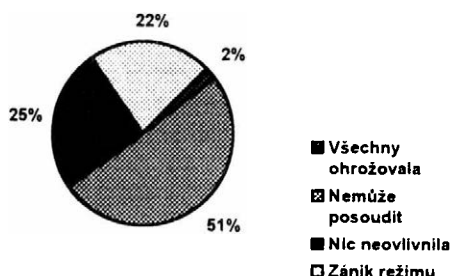
- je lépe činnost Charty ukončit
- je lhostejné, zda bude dále existovat či nikoli
- další činnost bude jistě prospěšná
- nevím

Při porovnání výsledků je na první pohled vidět nápadný rozdíl: ti lidé, kteří zodpověděli dotazník doručený poštou, přikládají hnutí Charty větší význam v minulosti a podstatně častěji než respondenti IVVM s ním dokonce spojují i svá (byť zřejmě lichá) očekávání do budoucnosti (viz grafy).

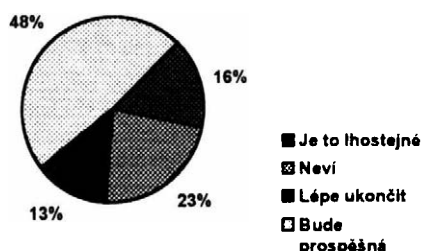
Význam Charty 77 před rokem 1989 - PA

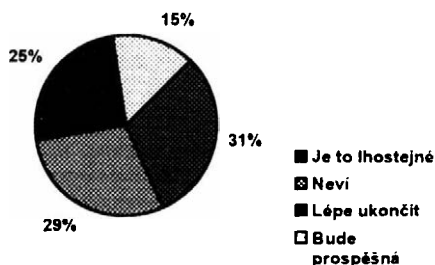
Význam Charty 77 před rokem 1989 - IVVM

Pokračování činnosti Charty 77 - PA

Pokračování činnosti Charty 77 - IVVM

3. Co lidé o Chartě 77 vědí a jak ji hodnotí

Znalosti, postoje a názory lidí nejtěsněji souvisely s faktem vlastního podpisu na prohlášení Charty 77, resp. s manifestovanými důvody, proč je lidé nepodepsali, a také s tím, zda se lidé se signatáři dokumentu osobně znali, případně stýkali a pomáhali jim. Těžiště názorové diferenciace bylo výrazně posunuto k jednomu pólu: v souboru převážili sympatizanti nad ostatními. Na druhém pólu - negativní hodnocení činnosti a významu Charty - jsme předpokládali názory a postoje spíše předsudečného charakteru. To se potvrdilo jen mezi nejstaršími respondenty - názory byly nejvíce polarizované a závisely na úrovni jejich vzdělání a celkové informovanosti o Chartě.

Jak a odkud byli lidé informováni? Vědomosti o Chartě nejsou zcela běžné ani mezi sympatizanty. Dokumenty Charty znala pouze čtvrtina. Pokud si lidé pamatují, odkud své první informace získali (11 % si zdroj informací o Chartě nevybavuje), uváděli zahraniční rozhlas (více než jedna třetina), vzácněji známé a přátele, případně domácí tisk. Zahraniční tisk, materiály Charty nebo jiné tehdy „ilegální“ tiskoviny četli lidé jen výjimečně. Nebylo to nijak vázáno na úroveň vzdělání a kupodivu ani na velikost místa bydliště.

Věk to naopak ovlivnil: starší lidé sledovali vysílání zahraničního rozhlasu, lidé střední generace se o Chartě dozvídali více od známých a přátel a nejmladší z domácího tisku, nejspíš v době velmi nedávné. Pokud se respondenti osobně znali s některými ze signatářů, dozvěděli se o vzniku Charty většinou dříve než ostatní a měli také častěji přístup k dokumentům, které Charta vydávala. Také lidé starší a vzdělanější se o Chartě dozvěděli dříve než ostatní. Mezi těmi, kteří „objevili“ Chartu až po roce 1989, převažovali nejen mladí, ale i ti, jejichž vzdělání nebylo vyšší než základní.

Správně odhadnout³ počet signatářů Charty se podařilo jen necelé čtvrtině respondentů (o odhad se častěji pokusili muži než ženy). Věk diferencoval nejvýrazněji: lidé narození před rokem 1950 chybovali méně než ostatní.

Dotázaným byl také předložen seznam čtrnácti osob známých z politického života. Mezi nimi bylo i pět signatářů Charty: Petr Pithart, Václav Benda, Rudolf Battěk, Milan Uhde a Jan Ruml.⁴ Respondenti měli z celého seznamu vybrat právě jen je, ale mezi zaškrtnutými převažovali signatáři jen u 40 % respondentů a bezchybné odpovědi byly ojedinělé.

V předloženém seznamu se orientovali lépe muži, obyvatelé měst, zvláště Pražané, lidé vzdělanější a lidé vyššího věku. Nejvíce omylů se lidé dopouštěli v případě Dagmar Burešové (byla ve styku se signatáři jako jejich obhájkyň v soudních přících) a Rudolfa Hrušínského (jeho herecká popularita se zřejmě promítla i do jeho popularity na politické scéně, jeho image statečného člověka, a v důsledku toho nějaký čas proskribovaného umělce, ho v povědomí části veřejnosti řadí i k signatářům Charty 77). Naopak málo

³) Pokud se ve svém odhadu mýlili lidé dobře informovaní, tak častěji počet signatářů podcenili. Ti, kteří měli o Chartě málo jiných vědomostí, celkový počet signatářů spíše nadhodnocovali.

⁴) Záměrně jsme do seznamu nezařadili V. Havla, jehož participaci na činnosti Charty 77 pokládáme za všeobecně známou. Eliminovat tendenci k personifikaci celého hnutí Charty v jeho osobě se asi zcela nepodařilo. Jedna pětina respondentů vybrala ze seznamu politiků právě jen ne-signatáře. Právě jejich názory a postoje k hnutí Charty jsou svázané s osobou V. Havla, ne-li i Václava Klause, kterého často jako signatáře zaškrtnuli. Možná i tady se empiricky potvrzuje, že: „... Personalizace politiky je trvalou součástí naší politické kultury...“ [Alan 1993: 40].

známými z českých signatářů jsou Václav Benda a Rudolf Battěk, ale nejstarší a vysokoškolsky vzdělaní respondenti je dokázali přece jen mezi signatáře Charty správně zařadit o něco častěji než všichni ostatní.

Chybné zařazení politiků mezi signatáře bylo většinou náhodné. Jedinou výjimkou je Václav Klaus. Respondenti se v jeho případě sice nedopouštěli chyby častěji než u ostatních politiků, ale diferencovaně: mezi nejmladšími je podíl těch, kteří ho k signatářům přiřadili nezanedbatelně větší než mezi ostatními, právě tak ženy se často mylily. Dokumentuje to i přehled hodnot koeficientů normalizované kontingence u těch tabulek, které vykazaly statisticky významné souvislosti (na hladině nižší než 0,05) mezi označením politika za signatáře Charty 77 a některými třídícími znaky. Hodnoty koeficientů jsou většinou nízké (jsou vyšší než 0,200 jen vzácně). Nejsilnější korelují správné odpovědi s výsledkem dosaženým v jiné ze znalostních otázek - se správným odhadem celkového počtu signatářů - a s věkem lidí.

Tabulka 2. Síla statisticky významných vlivů (vyjádřená v hodnotách normalizovaného koeficientu kontingence) na vědomosti respondentů o příslušnosti politiků k hnutí Charty 77

	pohlaví	věk	bydliště	vzdělání	odhad počtu signatářů	podpis Charty	osobní známost se signatářem
signatáři:							
P. Pithart	0,081	0,176		0,153	0,143		
V. Benda	0,104	0,237		0,153	0,225		
R. Battěk		0,198	0,132	0,177	0,195		0,137
J. Ruml		0,156	0,176	0,125	0,223	0,132	0,123
M. Uhde				0,105	0,130		0,113
nesignatáři:							
V. Klaus	0,091	0,128	0,100	0,112	0,119		0,152
V. Hradská			0,118		0,113		
R. Hrušínský			0,153		0,082		
J. Stráský					0,141		
J. Kalvoda					0,095		
D. Burešová							0,139
A. Dubček			0,103				
M. Kňažko							
J. Černogurský							

Informovanost lidí je podmíněná jinak, než jsme očekávali. Velikost místa bydliště ji ovlivňuje málo, úroveň vzdělání jen o něco víc. Je vázána na věk, pohlaví a osobní známost s některými ze signatářů. Vlastní podpis na dokumentu Charty neznamena více vědomostí (alespoň ne právě těch, které jsme testovali) - což neudivuje, víme-li že víc než polovina těch, kteří se jako signatáři deklarují, se podepsala na dokument až v závěru roku 1989.

Jen asi třetina respondentů byla o Chartě 77 dobře informovaná a jen o něco víc (necelých 50 %) jich znalo (nebo správně odhadlo) klíčový a deklarovaný cíl hnutí a uvedli ho jako nejdůležitější motiv signatářů k podpisu: obrana lidských práv.

Hodnocení významu hnutí Charty 77 můžeme stručně charakterizovat rozložením odpovědí na otázku, zda činnost Charty přispěla k zániku bývalého režimu (viz graf 1). Mezi těmi, kteří otázku zodpověděli kladně, převažovali: muži, lidé narození před rokem 1950, lidé o Chartě celkově lépe informovaní, ti, kdo o podpisu Charty uvažovali, a ti, kteří se osobně se signatáři dokumentu znali.

Diferencovaně jsou rozloženy rovněž názory na signatáře Charty. Největší část souboru respondentů soudí, že jsou to stateční lidé. Preference tohoto názoru ovšem prudce klesají s věkem (mezi nejmladšími jsou už vzácné). Názory nejstarších lidí byly opět polarizované: častěji než všichni mladší označili signatáře jak za statečné lidi, tak také za kariéristy (což byl ovšem názor jinak velmi vzácný).

Lidem se základním vzděláním nejlépe vyhovovala charakteristika signatářů jako „naivních lidí s dobrými úmysly“. Za „romantiky a idealisty“ je navíc často pokládali i další respondenti náležející ke střední generaci (viz její vzdělanostní struktura). Potvrzuje to jistou (už zmíněnou) „pragmatickou“ orientaci této generace?

Význam Charty 77 pro současnost a budoucnost této společnosti je zatím v povědomí lidí spíš nejasný, neurčitý. Ani její příspěvek k zániku komunistického režimu není všobecně akceptován - vyjímaje skupinu konkrétně informovaných a současně sympatizujících lidí. Hlavním důvodem může být to, že ještě nejde o fenomén dostatečně „dějinný“ - teprve časový odstup umožňuje historikům rekonstruovat fakta, činy i události, i formulovat v učebnicích autoritativně hodnotící soudy, posléze všeobecně akceptované i školní mládeži. Charta 77 je stále ještě minulostí, ne-li dokonce přítomností, velmi nedávnou.

Bez zajímavosti nejsou ani názory lidí na politické působení signatářů Charty 77 po listopadu 1989. Lišily se podle toho, jak lidé vyjádřili svůj vztah k hnutí (v odpovědích na otázku, zda dotázaný sám někdy o podpisu dokumentu Charty uvažoval, případně sám podepsal), a do jisté míry také podle toho, zda se respondenti cítili kompetentní k odhadu celkového počtu signatářů. Pozitivně hodnotili politické působení signatářů Charty 77 po listopadu 1989 především sami signatáři spolu s těmi, kteří kdysi o podpisu uvažovali. Převažovali mezi nimi starší lidé s vyšším vzděláním, zatímco lidé střední generace nezávisle na svém vzdělání dávali přednost výroku o nezbytnosti politického působení chartistů v období přechodu k novému režimu. Ačkoli ani mezi nejmladšími nepřevládaly výroky negativně hodnotící politické působení chartistů, jejich vyšší kritičnost je zřetelná.

Názory na to, zda by měla Charta 77 ve své činnosti pokračovat, byly také nejsilněji vázány na vztah lidí k hnutí, jiné znaky je diferencovaly jen vzácně. Například: pro ukončení činnosti Charty se vyslovili často ti, kteří prokázali dobrou orientaci v otázce po příslušnosti politiků k hnutí - právě oni asi pozorněji než ostatní sledovali nedávné spory o ukončení činnosti Charty, resp. jejich veřejné ohlasy. Jsou zřejmě jádrem nevelkého podsouboru sympatizantů, kteří se o činnost a problematiku hnutí Charty dlouhodobě zajímají a respektují morální autoritu mluvčích.

Podporu další činnosti Charty naopak vyjadřovali nejčastěji ti, kteří se osobně znají se signatáři: signalizuje to zájem samotných signatářů v činnosti pokračovat? Data to implikují jako jedno z možných vysvětlení, v jehož prospěch svědčí to, že třináct z dvaceti signatářů, kteří dotazník zodpověděli, pokračování činnosti rovněž podporuje.

Získaná data neumožňují rozlišit, je-li podpora další činnosti Charty podporou právě té konkrétní skupině původních signatářů, která se rozhodla i přes rozhodnutí

mluvčích pokračovat v práci - s podstatně odlišnými cíli, s novými „stanovami“ a „podmínkami členství“. Ne všichni respondenti informace masmédií o „rozkladu“ mezi signatáři asi postřehli, jejich jedinou informací mohla být jenom ta, kterou jsme uvedli otázku v dotazníku. Nasvědčuje tomu i obsah volných výpovědí a několika připojených dopisů.

4. Závěrem

Na závěr se pokusím ještě jednou, a trochu jinak, zodpovědět otázku, kdo a jak vlastně námi rozeslané dotazníky zodpověděl:

Byli to lidé, kteří sami o vlastním podpisu na prohlášení Charty 77 většinou nikdy ani neuvažovali, a pokud ano, pak to z různých důvodů neudělali. Nejčastěji proto, že neměli příležitost. Právě ti, kteří o podpisu uvažovali, mají o Chartě a jejích signatářích více znalostí než ostatní. Rovněž je mezi nimi nejvíce těch, kteří projevíli hnutí Charty i jinak své sympatie a pozitivně oceňují její přínos pro nedávné i současné změny v naší zemi. Mírně mezi nimi převažují muži nad ženami (z těch, které dotazník zodpověděly, uvažovala o podpisu Charty 77 jen o něco víc než jedna třetina). Ani znalost dokumentů Charty 77, ani osobní známost s některými ze signatářů mezi nimi není ojedinělá, i když přímou pomoc jim poskytovali jen vzácně.

To ovšem vyvolává vzápětí otázku: jak to, že se ani těm, kteří signatáře dokonce osobně znali (zejména když uvedli, že jim i pomáhali a půjčovali si od nich dokumenty), nikdy nenaskytla příležitost Chartu podepsat? Je velmi dobře možné, dokonce dost pravděpodobné, že jim dokument Charty 77 k podpisu nikdy nikdo nenabídl - a oni se o něj sami nikdy neucházeli. Je to dokladem už zmiňované bariéry mezi společenstvím signatářů a „zbytkem společnosti“? Bariéry, především psychologické, budované z obou stran ze směsi strachu, nedůvěry, ohleduplnosti (na místě nebo nemístné?), nechuti riskovat, alibismu... těžko říci, čeho všeho ještě. Velmi pravděpodobně ano, a je rovněž velmi pravděpodobné, že StB ji programově a úspěšně hned od počátku své „péče“ o signatáře budovala a udržovala. Ovšem systematická dokumentace této činnosti je zatím badatelům nedostupná. Teprve její zpřístupnění a soustavné studium učiní snad některé z mnoha podobných paradoxů nedávné historie méně paradoxními, zvláště doplní-li je třeba i kolekce vyprávění pamětníků.

Z těch, kteří Chartu nepodepsali, protože (jak v dotazníku uvedli) se báli možných potíží (není jich mnoho, celkem 44 osob), je téměř polovina takových, kteří mohli dost dobře vědět, čeho se bojí, a proč. Znali se se signatáři a nezdědka jim i pomáhali. U části těch, kteří nepodepsali Chartu a odvolávají se přitom na nedostatek příležitosti, můžeme mít i pocit, že se možná vymlouvají, naopak obavy z potíží jako důvod nepodepsání jsou odpovědi zřejmě velmi poctivou, byť (anebo právě proto?) ne příliš častou.

Ti, kteří se rozhodli vyplnit a odeslat dotazník proto, aby dali najevo své antipatie hnutí Charty 77 a jejím signatářům, o svém podpisu na dokumentu nikdy neuvažovali a až na výjimky toho o Chartě a jejích signatářích mnoho nevěděli. Byli to převážně lidé blízcí se důchodovému věku nebo už v důchodu, žijící na venkově a nízké úrovni dosaženého vzdělání. Kdybychom v dotazníku kladli otázku po jejich volebních preferencích, předpokládám, že by se jednalo převážně o vytrvalé voliče KSČM.

Úplně na závěr se chci ještě svěřit s jedním svým, možná zatím povrchním, postřehem, který ve mně vyvolává ne-li podezření, pak přinejmenším ostražitost. Při pozornějším čtení tohoto textu a ještě více při usilovném přehrabování se v tabulkách se mi nejednou ukázalo, že naše původní pracovní hypotézy vlastně docela dobře „pracují“

na podsouboru respondentů „dříve narozených“. Ale právě jen na něm, a naopak, podsoubor mladších a nejmladších respondentů jako by byl vůči našim hypotézám „inertní“. Zmíněnou ostražitost ve mně vyvolává fakt, že na formulaci hypotéz jsme se podíleli beze zbytku všichni narození před rokem 1950 - nedokumentovali jsme tak bezděky etnocentrismus své vlastní generace?

EVA STEHLÍKOVÁ působila jako vedoucí skupiny pro biografický výzkum Ústavu sociálních a politických věd FSV UK. V současnosti je tajemnicí Institutu sociologických studií FSV UK, je členkou týmu SAMISEBE, zabývá se především biografickým přístupem v sociologii. Publikovala časopisecky.

Literatura

- Alan, J. 1990. „Génerační zázemí našeho společenského vývoje.“ *Sociologický časopis* 26: 321-325.
- Alan, J. 1993. „Volby 92 - zápas o režim, nebo o moc?“ S. 9-46 in *Volby 92*. Praha: EGEM.
- Stehlíková, E. et al. 1993. *Česká veřejnost 93 o Chartě 77*. nepublikovaná výzkumná zpráva ISS FSV UK.